

dítva is igaz. Vár engem, de én is egy másik állomásra érkezem.

Köszönöm Bandi a beszélgetést. Isten veletek!

A vonat éppen akkor indult ki az állomásról, amikor odaértem. Seholy lélek. Megálltam a peronon a sötétben. Fúj a hideg szél. Vártam. Furcsa érzés volt. Ott kavargtak még bennem a gondolatok Istenről, emberről, közösségről... És ott álltam porszemként a sötét, kavargó semmiben. Kétszer-háromszor elrobogott százússzal egy-egy gyorsvonat mellett. Volt a helyzetben valami abszurd ellentmondásos: a szárnyaló gondolatok és a látható valóság között. Vajon ez lenne az igazság? És mégis...

A beszélgetést rögzítette egy diktafon.

Összeállította: Garai András és Farkas István

MOLNÁR GÉZA

PEREMVIDÉK

*A város peremén, ahol élek,
beomló alkonyokon
mint pici denevérek, puha
szárnyakon száll a korom,
s lerakódik, mint a guanó,
keményen, vastagon.*

*Lelkünkre így ül ez a kor.
És mint nehéz esők
vastag rongyai mosogatják
a csorba pléhtetőt –
hiába törli a bú szívünkről
a rákövesedőt.*

József Attila: A város peremén

Alkonyat felé köd szállt a tájra. A kertek felől érkezett. Először a kukoricást takarta ki, majd az akácost, az etetőt, a kisbálából emelt kazlat, végül elnyelte a kerítést is. Az ember ilyenkor elgondolkodik: egyszer érdemes lenne végignézni, hogyan szürkül el a világ, hogyan terjed el benne a homály. Csakhogy ez lehetetlen. Nem adódik rá soha alkalom. Nem csak azért, mert az embernek mindig van egyéb dolga is, kinek mi. Nem érünk rá csak úgy

kinn ülni a novemberi szürkületben, s várni, hogy bennünket is elnyeljen a köd. Így aztán olybá tűnik, a folyamat mindig akkor lép előre, amikor nem figyelünk oda. Az imént még ki tudtuk venni hátul a fák körvonalait. Aztán fűrészpont szórtunk a füstölő tűzterében izzó hasábokra, s mire visszatértünk, szűkebb lett körülöttünk a világ. S így tovább. Az ember lépett egyet-kettőt, s mire felemelte a fejét, eltűnt a kiserdő, vele a gyümölcsös, térült-fordult, odalett a kukoricás, a zöldségeskert nagy része, a bálák, oda a kerítés. Mire igazából felfigyelne arra, mi is történik szerte a világban, már az orráig se lát el...

Valahogy így esett a válsággal is. Évekkel ezelőtt felfigyelhettünk a közelgő ködpázmákra, csak akkor nem vettük komolyan. Miért is tettük volna, amikor meredt szemekkel bámulunk előre, várva, hogy végre történjen valami, nem mozdul, nem változik semmi. Vagy ha mégis, észrevétlenül, mondhatni látóhatárunkon túl. S ha ezen a ponton őszinték akarunk lenni magunkhoz, tán be kell ismernünk, nem is nagyon emeltük fel a fejünket. Nem voltunk igazán kíváncsiak rá, mi is történik, mert attól tartottunk, a látvány a torkunkra forrasztaná a szót, megdermesztené lelkünk. Hiszen évek, évtizedek, talán évszázadok óta terjed már könyörtelenül e homály, s emészti kis világunkat, de eddig komolyabb megrázkódtatással még nem járt. A változások belesimultak mindennapjaink monoton ritmusába, s elég időt hagytak ahhoz, hogy újra és újra homokba dugjuk a fejünket.

Most azonban fordult a kocka. Úgy jártunk a válsággal, mint a november végi köddel. Amíg nem figyeltünk rá, amíg saját ügyes bajos dolgaink mögé rejtőztünk, szépen elnyelte a világunkat. A valóság persze ott rejtőzik a szürkületben, épp csak nem látható, így aztán mindenki olyannak képzei, amilyennek leginkább akarja. Játsszunk most el a gondolattal, képzeljük el, a köd mélyén történik valami! Valami megfoghatatlan. Mintha párhuzamos világok váltanak egymást, de iszonyatosan gyorsan. Egyetlen mozdulatunk alatt száz meg száz változat tűnik át egymásba amúgy filmkockaként, a sűrű köd fátyla mögött. Az eltérések nem túl jelentősek. Mintha tényleg valamiféle film peregne látóhatárunk peremén. Vagy mintha mi magunk tévedtünk volna e világok peremére. S ha már itt vagyunk, a peremvidéken, kerítsünk egy széket, padot, fotelt, bármilyen ülőalkalmatosságot, helyezkedjünk el kényelmesen és nézzük meg, hová is kerültünk!

Mindez persze csak játék. Egyetlen percig sem kell komolyan venni. Valahol a sűrű ködben a valódi tét az életünk, de ezzel most már felesleges foglalkoznunk. Hamarosan szél támad, jókora vihar, ami szétkergeti a ködöt. Akkor színről színre láthatunk. Akkor, de csak akkor e játék is más értelmet kap. Az ember a peremvidékről elkerülvén, pontosan fogja érzékelni a káprázat és a valóság közti különbséget. Addig azonban nincs más, csak a sűrű köd, s az azt képekkel kitöltő képzelet.

A peremvidék világok, vagy ha úgy jobban tetszik, korszakok határán áll. Lehet motel, vagy kocsmá, ahol az ember megpihen, ha sem visszafordulni, sem továbbmenni nem mer. Lehet hegy, de inkább sziklaperem, egy tó, vagy holtág partja. Lehet a folyó közepén veszteglő hidas, alagútban rekedt vonat. Bármi, ami határt jelöl, ami valahonnan valahová tart, de valamilyen pontosan meg nem hatá-

rozott okból kizökkent önön ritmusából. Ahol az ember úgy érzi, soha többé nem térhet vissza a maga mögött hagyott világba. Ha kilép a motel ajtaján, a gyorsforgalmi útnak csak a romjait találja. A kocsmá ablakai a középkorra néznek, az ajtaja tudj' Isten, hová nyílik. A szikláról nem vezet le út, a tájat füst és por takarja, a vízparton felhőkarcolók sora omlik a hullámokba, a hidas fennakadt egy születő zátonyon és szédítő sebességgel emelkedik fel, fel a magasba. A vonatnak se vége, se hossza. Az ember csak megy, megy előre, de sehová sem jut, mintha csak körbejárna. Ilyenné vált a világunk. A változást valamennyien érezzük. Tudjuk, hogy holnap, holnapután, vagy legkésőbb a jövő héten történik majd valami, s mi mindannyian kizökkennünk végre a holtpontról, leperdülünk a peremről, és akkor minden megy tovább az új rendnek megfelelően. Egyelőre azonban egyfajta senki földjén járunk. A múlt törvényei már nem hatnak, a jövő valósága még nem érzékelhető.

Alig egy, de legfeljebb két-három nemzedékekkel korábban még kiszámítható volt a világ. Mindez nem jelenti azt, hogy a múlt időt ne terhelték volna egyéni, vagy közösségi tragédiák, sorsfordító pillanatok. De akármi is történt, az élet a nagy többség számára folytonos gyarapodásnak tűnt. Igaz, mindenkinek fizetnie kellett érte, hol többet, hol kevesebbet. De a dolgok végül mindig jóra fordultak. Bármilyen csapás érte is az embert, mindig maradt egy esély, mindig talpra lehetett állni. Nézzünk tehát most a köd mögé! Nézzük meg, honnan indultunk, s hogyan jutottunk el ideig! Tekintsünk át egypár száz-százhusz évnél távolságon átívelő életutat! Válasszunk ki a tömegből egyetlen családot! Az ükapa, nevezzük Jánosnak, szinte a nulláról indult. Talán négy-öt hold föld maradt rá örökül, ehhez jött a feleségének, Margitnak a hozománya. A birtok ezzel sem nőtt nagyobbra nyolc holdnál. Ezen gazdálkodtak. Akkoriban a földnek egész más értéke volt. Néhány holdnyi területen már boldogulni lehetett, akinek néhányszor tíz hold jutott, jómódúnak számított. Persze meg kellett dolgozni a röggel és a rögért, ám a munka meghozta a maga gyümölcsét.

János művelte a földjét, lovakat tartott, s mellettük tehenet is. Nem voltak gazdagok, de azért csak megéltek valahogy. Akkoriban sokan jártak a falvakból Amerikába, s volt, aki „ürként” jött vissza. Jánost megigézte a távoli gazdagság. A nagyobbik fia épp kilencéves lehetett, s már számbavehető segítségnek számított. Akkoriban négy lovak volt, két kocsi, tíz tehenük. János gondolt egy nagyot, eladott nyolc tehenet, túladott a növendékállatokon, két lovon és az egyik kocsin is. A pénzből épp futotta a hajójegyre.

– Majd visszajön ez velem Amerikából – gondolta, vagy tán ki is mondta. – S jön vele egy egész csorda. – Bizony, János nagyobb házat álmodott maguknak, több tehenet, lovat, kocsit, s úgy harminc-negyven hold szántót, meg erdőt és rétet a közbirtokosságban.

Mikor az apja útra kelt, a nagyobbik fiú – ifjabb János – már fogatolni is tudott. Művelte a földet, s el-eljárt fuvarozni. Ami pénzt összeszedtek, félrerakták s ap-

ránként hol itt, hol ott vettek egy-egy darab földet. Egy szép napon mérnökök jöttek, s mérték a határt. Vasutat építettek, síneket raktak, bakterházakat, állomásokat emeltek. A fiú gondolt egy merészet, a félrerakott garasokon lovakat és még egy szekeret vásárolt. Ettől kezdve ketten jártak fuvarozni az öccsével. A földeken egyre többször dolgoztak napszámosok. Ők mentek a vasút nyomán. Mire pontosan tizenkét esztendő után az apjuk visszatért, szinte mindent összeszedtek már abból, amit korábban az öreg megálmodott. Volt nagy ház, tehenek, lovak, negyven hold föld a határban. De az apa sem jött üres kézzel. Háromszáz dollárt tett félre, s hozott haza. Ebből aztán lett föld, nem csak neki, de a két fiúnak is, s jutott a belőle hozomány a leánykának.

A háború elvitte az egyik fiút, a béke idegenbe taszította a leánykát, az új határ kettévágta a birtokot. Ami az éren túl esett, idegen országba keveredett. De maradt elég az innenső parton, s amit a szülők elkezdtek, azt folytatni is lehetett. Mire eljött a második nagy világégés órája, csak összeállt a negyven hold földnyi birtok. Az ifjabb János és két fia marhákat tartott, saját vágóhidat üzemeltetett. Néhány év múltán mindezt vinni kellett a közösbe. A három fiú közül ekkor már csak a legfiatalabb, Péter maradt a birtokon, belőle lett kulák. A legidősebb bátyja elmaradt a fronton, a középső fiú pedig idegenben próbált szerencsét. Volt munkája, háza, ma úgy mondanánk, egzisztenciája. Egy nem jutott neki: nem volt hazája. Nyolcvankét évesen tért meg a faluba. Meghalni jött, de csak kilenc évvel később lelt örök nyugalmat.

A két háború, a határok tologatása, a vérveszteség, a gazdasági válság nem tudta megtörni a vidék gerincét. Az élet minden nyomorúságával egyetemben is kiszámítható maradt. Aki kézben tartotta a sorsát, boldogult. Vegyük sorra János uram leszármazottait. A három gyerekből egyet a háború vitt el, egyet a békekötés, de megmaradt magnak ifjabb János a maga három fiával. A mesebeli szám nem hozott szerencsét a családnak. A két idősebb fiú elveszett a nagyvilágban. Gábort valahol az orosz pusztán érte utol a végzet. Holott családfenntartóként be sem vonult katonának. De vasutas lett, s az egyenruha egyenruha, a hadifogságot már nem úszta meg. A hírek szerint szökés közben lötték agyon. Őt árvát hagyott maga után és a feleségét, Annát. A középső fiú, Sándor Amerikában boldogult, s csak halni jött haza. Péter, a legkisebb maradt a negyvenholdnyi birtok gazdája. Sok öröme nem telt benne, mert bár a háború viszontagságai után még újra talpraállt, a földet, a jószágot, a gépeket elvitte a tsz. Két gyerekére, Gáborra és Ilusra nem hagyhatott mást, csak a hitet és a reményt, hogy az ember munkával is boldogulhat.

Anna, Ilus városra kerültek, ki ezért, ki azért. Hagyjuk most őket s nézzük meg mi történt Gáborral. Bolti eladó lett, de megvolt még a nagy ház, az istálló, a kert. Azzal is csak kellett kezdeni valamit. A tsz-nél íráthatott kukorica- és krumpliföldet, aratáskor vehetett árpát, búzát. Így aztán ismét csak összeállt a gazdaság. A legrosszabb években is hat tehenet fejtek, s négy-öt bikát hizlaltak. A tej árából tellett a mindennapokra, a három gyerek iskoláztatására, amit a bikákért fizettek, félre lehetett tenni lakásra, házra, hozományra. Amikor ismét fordult a világ, s bezárt a tejcsarnok, maradt hat tehén. A tejből sajt lett,

túró, tejföl, a savón pedig megélt egy koca, s meghízott nyolc-tíz malac. Az élet nem állt meg, folyt tovább a maga kiszámítható medrében. E rend a kárpótlás után tört csak meg. Gábor összeszedte, ami kárpótlási jegyet a család kapott, s elment az árverésre licitálni. Hiába. Ők nem ügyeskedtek, nem vásároltak jegyket bagóért. Csak azt szeretnék volna visszakapni, ami valaha az övék volt. Azt a negyvenholdnyi földet, amit az apjuk szedett volt össze a nagyapai örökségre támaszkodva. De bizony abból egy kapavágásnyi sem jutott nekik. Szétosztották azt a tszvezetők egymás közt. Gábor kisémmizettnek érezte magát, pedig a negyvenholdas örökség helyett hatvan hektár földet kapott szerte a határban. Ebből harminc hektár szántó volt, húsz legelő, tíz pedig erdő. A szántó ment bérbe, a gyepet hol kaszálták, hol legeltették, mert a jószág maradt, egészen addig, míg ki nem derült, nem „hármamentes” az állomány. A teheneket kényszervágásra ítélték. Gábor abban az időben már nyugdíjas volt. Három gyereket kitanított, házat, lakást vett nekik a messzi városokban. A föld elveszítette az értékét. Néhány hold már semmire sem volt elég, s pár hektárral sem boldogult senki. Ahhoz, hogy az ember elégséges jövedelemhez jusson, legalább száz hektár jóféle szántó kellett, s hat-nyolc tehén tejéből sem futotta már semmire. Az élet lassan, szinte észrevétlenül csúszott ki a vidéki ember kezéből. Mint ahogy a köd érkezik egy-egy november végi hajnalon. S mire mindent ellepelt a homály, kiürült a vidék. Az öregebb János idejében, még a tizenkilencedik században háromszáz laktak a faluban. Jött két háború, két béke, hősi halál, hadifogság, jó néhányan kitántorogtak Amerikába, Svédországba, s mégis, mikor Péter uram földjére s javaira rátette a kezét a tsz, ezer fölé nőtt a település lélekszáma. Mire eljött a kárpótlás már csak ötszáz laktak ott, s mire az utolsó tehénből is kifogyott a község, ez a szám is megfeleződött. Ma már kétszáz sincsenek tán. S lehet, mire eloszlik a köd, egyetlen ember sem marad...

De nem csak a vidék sorvadt. Bár ezt ma még nehezebb észrevenni. Sokáig úgy tűnt, a város valamiféle menedék. Menedék, ahol a régi világ törvényei tovább élnek, ahol még boldogulhat, aki nem veti meg a munkát. Anna gyerekei előtt is nyitva állt az út. Nézzük csak meg, mire vitte közülük a legifjabb János! A nulláról kellett indulnia, éppúgy, mint a dédapjának. Egy kis házban laktak a vasút mellett. Mondhatni, egy zsebkezdőnyi portán. De volt ott kert, pár gyümölcsfa, egy kis elkerített rész a tyúkoknak, s egy ól a malacoknak. Amit lehet, maguknak termeltek. Anna postásként dolgozott, de ő vitte a kertet, s a háztartást, nevelte az öt gyereket. János hamar munkára kényszerült. Gyakorta ő vitte a leveleket. S akkor is ott kerekedett az anyja mellett, ha pénzt kézbesítettek. Ilyenkor tán több volt a borralaló. Felejthetetlen évek voltak ezek, ha nem is olyasformán, mint általában, s hogy jól értsük, János még az unokáinak is a lelkére kötötte, mindig adjanak borralalót a pénzespostásnak. Ilyenkor arra gondolt, hányszor jelentette a kenyeret s a tejet neki, s testvéreinek az a pár fillér, amit náluk hagytak.

Így múltak el az évek. Jánosból bányász-technikus lett. Jó iskola volt az, ott ígértek leghamarabb fizetést. S milyen jól jött az a kis pénz! Lehetett belőle iskoláztatni a kisebbeket. A két keresetből nemcsak felnevelték a fiatalabb pulyákat, de ki is tanították őket. A két leányból tanító lett, a nagyobbik öcsből orvos, a kisebbikből gyógyszerész.

János későn nősült, s mire saját fia megszületett, megrokkant. Harmincöt éves volt akkor. Nem adta fel. Otthagyta a bányát, elvégzett egy egyetemet. Később doktori diplomát is szerzett. Középvezetőként ment nyugdíjba már a rendszerváltás után. Két fiát kitanított, házat vett, illetve épített nekik.

Az orvos öcsből gyógyszerügynök lett. Épített ő is házat, mégpedig hármat. Egyet magának, egyet a nagyfiának, egyet a kislányának. A gyógyszerész magának való életet élt. Agglegényként halt meg s amit összerakott, testvérei gyerekeire hagyta.

Az ükunokák korára azonban fenekestül felfordult a világ. Hiába tanultak, hiába helyezkedtek el jobbnál jobb állásokban. Hiába lett belőlük orvos, középvezető, vállalkozó. Az első pillanattól az utolsóig, sőt az utolsó után is rászorultak a szüleik támogatására. Előbb a rezsi, aztán a gyerekek iskoláztatása, majd a kocsis, végül a hitelek miatt. Akármit tettek, mintha átok sújtotta volna őket. Nem jutottak ötről a hatra. Inkább visszafelé csúsztak, egyre lejjebb és lejjebb azon a lejtőn, melyen oly sikeresen kapaszkodtak felfelé elődeik, minden sorscsapás: háborúk, békekötések, válságok, tsz-szervezések dacára. A megszokott rend felborult. Nem az ősök joga, de még csak nem is a szorgalom, a munka, sokkal inkább a helyezkedés, az ügyeskedés döntötte el, kinek jutott föld a kárpótlásnál. S nem jelentett életbiztosítást az állás sem, legyen bármilyen jól fizető, bármilyen biztosnak tűnő. Elég volt egy rossz lépés, egy tönkrement cég, egy komolyabb betegség, hogy összeomoljon mindaz, amit a mai ember egzisztenciának hív. S mindez több mint általános, olyan jelenség, mely az utóbbi évek változásainak lényegére világít rá. Hadd idézzem ennek igazolására Molnár Kristóf hozzászólásának egy részletét a Túlélés-fórumról:

„Én is ilyesmivel szeretek példálózni. Konkrétan a matematikus apám főiskolán tanársegédként dolgozva tudott lakást venni némi kis családi segítséggel. Majd azt eladva tudott házat építeni Pesten, adjunktusként (!) a kor műszaki szintjén csúcsmínőségű technikával, ami ma is viszonylag jó. 1990-re lett kész, ami távolabbról nézve annyira nem is volt régen!!! Ehhez ma kéne keresnie havi 1 milliót, úgy, hogy tudja, hogy a kölcsön kedvéért 10-15 év múlva is stabilan kap majd ennyit (az inflációval korrigálva). Ma egy osztrák vagy német sem keres annyit, hogy simán megtehesse ezt a saját országában. Ma kérem a nagy Németország polgárai nem gazdagabbak, mint mi a 80-as években a békétábor hátrányaitól sújtva?”

A folytonosság megszakadt, a rend megtört, világunk a Peremvidékre csúszott...

Az ember szeretné azt hinni, egyre csak felfelé kapaszkodik. Magasabbra jutott, többre vitte mint ősei, s ezen az úton előbbre jutnak majd a fiai is. Csakhogy mindez a peremvidékre vezető zsákutca. És egy zsákutcában hátrafelé visz előre az út. Aki ezt nem érti, soha sem keveredhet ki belőle. Láttuk, János szinte a semmiből teremtett otthont és

megélhetést a családjának. Tizenkét évig kuporgatta a garast valahol a világ túlsó végén. A fia ugyanebben az időben ugyanezt tette idehaza. Abból, amit összeraktak, már vígan élhetett volna a nagycsalád, ha szét nem szakít mindent a háború, s a béke. De a folytonosság a sorscsapás ellenére sem szakadt meg. Ifjabb János újraépítette romjaiból a birtokot. Az újabb háború, s az újabb béke megint csak kismozgatta a családot. Gábor s a legidősebb unokaöccse, az immáron legifjabb János külön-külön utakon indulva kapaszkodott fel ismét ugyanoda, ahová déd-, illetve ükapjuk. Az ember akaratlanul is elgondolkodik azon, vajon mire vihette volna ez a család, ha nem kényszerítik ismét és ismét újakezdésre őket? Vajon honnan vettek elég hitet, lelki-erőt, és bátorságot ahhoz, hogy mindezt véghezvigyék? Mert véghezvitték! És hová tűnt mindez a fiaikból és az unokáikból? Ők miért nem tudnak boldogulni? Jánosnak mindent előről kellett kezdenie. Apja nemigen segíthette, mégis talpra állt. Ugyanígy Gábor, s a legifjabb János, s ha jól végig gondoljuk, mindenki a családban. A mai nemzedék azonban szülői segítség nélkül már elmerült volna a posványban. Tulajdonképpen azt élük fel, amit az előző nemzedékek rájuk hagytak. Felélik, elfogyasztják. S nem csak a vagyont, de a hitet, a bátorságot s a lelki-erőt is. De leginkább a tisztánlátásukat. Ma még elhiszik, hogy sokkal több lehetőség áll előttük, mint őseik előtt bármikor. Még nem mernek szembe nézni a tényekkel. Nem látnak túl a peremen, nem sejtik, mi zajlik a köd mélyén.

Hamarosan eljő az apokalipszis: eloszlik a köd, s mi megpillanthatjuk végre, mi vár ránk a peremen túl. Addig csak találgathatunk. De talán az sem minden haszon nélkül való. Lássuk tehát! A hideg és a köd bekergetett bennünket a szobába. Ki radiátor, ki kályha, ki villanytűzhely melege mellett kuporog. Ami a világból látható, már nem csak köd, de függöny, s egyre párasodó ablaküveg is takarja. Mindez elsősorban arra jó, hogy leplezze, odakinn tulajdonképpen nincs már semmi. Semmink sem maradt. Mindez világosan láthatóvá válik, ha visszaugrunk néhány nemzedéknyi időt, s szétnézünk a második világháború korában. Kiindulási pontunk egy Tisza menti kis faluban tartott fórum egyik hozzászólása:

„Nyolc éves forma legényke lehettem, amikor átment rajtunk a front. Emlékszem, a németek elvitték az állatok nagyját. Azért hagytak tán tizből kettőt, hogy éhen ne vesszünk. No, azért kár volt, mert azt meg az orosz vitte el. Ott maradtunk igavonó barom nélkül. A faluban nem volt férfi, csupa asszony és gyerek, meg néhány vén. Az emberek hadifogságban, vagy hősi halottként ki tudja, hol nyugodtak, mely temetőben. Nem volt ki művelje a földet. Emlékszem, anyám és a nővére magát fogta be az eke elé, én meg tartottam az ekeszarvát. Nem volt az a föld rendesen megszántva, csak megkaristoltuk a tetejét, de ami magot beleszórunk, az kikelt, s nem haltunk éhen.

No – fordult e szóval a hallgatóságához: – aki azt a hatsoros, duplaforgó ekét elhúzza, arra az emberre leszek én kíváncsi!”

A háború után hősi halál, hadifogság és minden vérvesszeség ellenére is éltek a falvaink. Nem álltak üresen a házak. Ha a barmokat el is vitte a front, ott voltak az eszközök, s azok az emberek, akik pontosan tudták, mi tévők legyenek. Nem a pénz határozta meg mit vessenek, hanem a szükség. Az ember nem azt nézte, mit fizet a föld, sokkal inkább azt, mennyi ideig tart ki a termés? Megtermeltek mindent, ami az életükhöz nélkülözhetetlen volt. Mindent. Így aztán a falvakban megtermett az is, ami a városnak kellett. El lehetett venni és vinni.

Ma el sem tudjuk képzelni, mit is jelent egy évre előre gondolni mindennel. Látni, mennyi széna, búza, árpa, kukorica, mennyi zöldség, bab, borsó, krumpli kell, hogy az ínség ne törje ránk az ajtót télen. Aratáskor számba venni, mennyi jószág telet ki a takarmányon. Tudni, hogy hány malacot, bikát lehet hizlalni, s hányat kell eladni. Hány tehénnek jut abrak, mert ezeket fejni lehet, hány él meg a szénán mának, s hányat kell elhajtani az ónodi vásárra. És ez csak a gondok egy része. Mert ott van még a befőzés, a tartósítás. Vagy másfelől nézvést a tűzre való, s lámpába a láng, hogy ne vonzza oly korán az embert az ágy, s ne vakon kelljen botorkálnia az ólak és istállók között, amikor állatot etet, tehenet fej, vagy épp disznót öl. Mára kifogytunk ezekből a tudományokból, mint ahogy kifogytunk a jószágokból is. Nem a német vitte el, nem az orosz, a szerkezetváltás. És vitte magával a kocsik, az ekék, az ekekapák, s az egyéb szerszámok nagy részét. Ki tudja már, milyen is egy köves daráló, és mire jó. Valaha majd minden portán volt belőle.

Minden összevetve azt mondhatjuk, az élelemtermeléshez három dolog kell. Először is a föld, ami művelhető, másodsor az ember a maga tudásával, tapasztalatával, szakértelmével, aki a földet művelni tudja, és az eszközök, melyek ételt varázsolnak a rögből, ideértve mindazt, ami a feldolgozáshoz kell, a lekvárfőző üsttől a pálinkalepárlón át egészen a malmokig; mindazt, ami a gyártásukhoz, karbantartásukhoz elengedhetetlen, az asztalosműhelyektől a kovácstüzeken át fűrészmalmokig. A második világháború után ezek mind megvoltak. Mára mi maradt belőlük?

Az emberek eltűntek a falvakból. Maholnap, ha éhen maradnak a traktorok, kombájnok, gépek, ki áll az eke elé? Ki lesz az, aki elhúzza a hatsoros duplaforgó ekét? Ki lesz az, aki megkísérel emberléptékű szerszámot kovácsolni belőle? Ki tudja, ki ismeri még a szántás-vetés titkát? Ki tud megrakni egy trágyadombot? Ki tudja egyáltalán, mekkora tudomány is az?

Nincs tehát ember, nincs szakértelem, nincs tapasztalat. Egy-két nemzedéknyi idő alatt kifogytunk az őseink által évszázadokon, évezredekken át felhalmozott tudásból. Ha a két kezünkre szorulunk, ha a gépeink kiesnek belőle, valamennyien éhen halunk.

Nézzük az eszközöket. Emberléptékű egy sincs közöttük. Mindhez gép kell, egyre nagyobb és egyre erősebb gép. Amíg az ember – Konrad Lorenz szavaival élve – évszázados, gyakorlatban szerzett ökológiai ismeretei alapján visszaadta a rögnök, amit tőle elvett, a rög táplálta és éltette. Ugyanezt adta a nagyapának, mint utóbb az unokának. S nem kellett egyre több erőforrás, egyre több vegyszer, hogy megkapják ugyanazt. Ma tizenhatszor annyi energiával, negyvennégyeszeres vegyszermennyiséggel fel-

használása mellett termeljük meg annak a dupláját, amit a második világháború idején ki lehetett hozni a földből. Azt is csak addig, amíg van energiánk és vegyszerünk. Ha kifogyunk belőle, kifogyunk az ételből, az életből is. És ennek az energiának a nyolcvan százaléka ma is külföldről érkezik. Ha valahol valakik, akár háború, akár káosz miatt, akár csak azért, mert jobb vagy jobban fizető vevőt találtak, elzárják a csapot, megint csak éhen halunk.

Hazánkban ma már nincs élelemtermelés. A gazdák pénzt termelnek, nem ételmet. Aki ételmet termel, előre néz: vetéstől a tálalásig. Arra van gondja, hogy a kertben legyen mindaz, ami kell a levesbe, főzelékbe. Hogy ünnepnapokon hús kerüljön az asztalra, mellé köretnek krumpli, galuska, hozzá kompót vagy savanyú. Hogy legyen kolbász, s kenyér, zöldnek egy kis retek, hagyma, még ha ránk köszönt is közben a tél. Hogy legyen a túróhoz csusza, vagy legalább puliszka. Egy kis lekvár a hájas tésztába. Cukor, méz, de legalább melasz a teába. S legyen dió, mák is a bejglibe, s persze liszt, zsír, olaj. Mindenből épp annyi, mi a következő betakarításig kitart. S ki ne maradjon a sorból a káposzta, jól megsavanyítva, tölteni való, s disznótorra jó. Aki élelemért dolgozik, az élet gondját viseli szívében. Mindenből épp annyit termel, amennyi elég biztonságot ad, s magában hordozza legalább egy évnnyi jövő ígését. S miután a biztonsághoz mindig több kell, mint amennyi elég, hogy meg ne szorongathasson valami váratlan esemény, békeidőben jut valami kevés a piacra is. De miután a falvakban mindenki, és sokan a kisebb városokban is ilyesformán tartja kézben a sorsát, a sok kicsi sokra megy. S ami ebből összeadódik, abból megél a város is.

Aki pénzt keres a földjén, a tőzsdei híreket fürkészi. Abból veti a legtöbbet, amelyik termény a legjobban fizet. Ha repce az, sárgállik majd a határ, búzából pedig csak annyi kerül a földre, amennyit megkövetel az agrártámogatás. Aki pénzre hajt, nem nézi az asztalt, a vetés nem függ össze nála a tálalással. Nincs tartaléka, aratás után nem marad nála eladható portéka, hacsak nem tárol be valamit kedvezőbb árakra várva. Nem tart disznót a húsért, tyúkot a tojásért, csirkét a paprikásért. Inkább úrlapot tölt ki nagyobb támogatásért, végigbongészi a híreket, hol, mit, mennyiért adhat el. Amíg kimenne, hogy lökjön valamit a disznó elé, épp lebonyolíthat egy jó üzletet, s ez sokkal többet hoz a konyhára, mint amennyit a malacból remélhet. Aki pénzt termel a földjén, nem lát tovább a bankszámlájánál, a pénztárcájánál. Észre sem veszi, hogy ma már nem kenyér a kenyér, a tej helyett reggeli ital, friss, farmer s egyéb vicik-vacak vigyorog rá „olcsón” a boltok pultjairól, hogy a „vaj” valami növényi zsiradék, hogy a farmfől jó, ha álmában látott tejet, tehenet. Nem érti, mit is jelent, hogy Spanyolországból jut paprika, paradicsom az asztalára, hogy Dániából érkezik a sertés, Argentínából a marha. Nem tudja, és nem is érti, mi, hogyan kerül az asztalára.

A két világ hihetetlen mértékben különbözik egymástól. A peremvidéken semmink nem maradt. Kívül és belül egyaránt elszegényedtünk. Ma nem

értjük egymást. Ha valamin összekülönbözünk, rögtön egymásnak esünk. Ellenséget látunk a másokban, s nem vesszük észre csak a rosszat, és a rosszat és a rosszat, mintha az élet másból sem állna, csak ködből, szürkületből és rettegésből...

Elvesztettük a tisztánlátásunkat. Valaha a kenyérhez liszt kellett, víz és kovász. Miért gondoljuk, hogy ma másként van már? Miért hisszük el, hogy az állomány-, állag- és lisztjavítókkal, illetve egyéb „E” betűjelű főzékkel teletömött áru ugyanúgy kenyér, mint amit nagyapáink ettek. A legidősebb János, ha megéhezett, evett egy szelet kenyeret. Ükunokájának, ha ugyanannyi hasznos anyagot szeretne szervezetébe juttatni, hat kilót kell megnennie abból, amit ma kenyérnek hívnak. Nem érezzük, nem látjuk, valahol becsapjuk magunkat?

Ma nincs élelemtermelés. Élelmiszeripar van már helyette. Mindenki, aki boltban vásárol, különböző formában ugyan, de olajat eszik. Olajat és földgázt. Ezek nélkül nincs műtrágya, nincs vetőmag, nincs vegyszer, nincs üzemanyag, nincs semmi, csak egy megfontolandó kérdés: kihúzza majd el a hatsoros duplaforgó ekéket?

Itt a peremvidéken nem tudni még, mi bontakozik ki a ködből. Annyit érezni már, a zsákutcából hátrafelé visz a kivezető út. Aki ezt nem érti, soha ki nem keveredik innen. Itt teljesedik be a sorsa a peremvidék ködébe veszte. Ma átlagosan kétszer annyit ad a föld, mint a tsz korszak elején. De ehhez tizenhatszor annyi energiára és negyven-négyszer annyi vegyszerre van szükség. Ne firtassuk, hová vezetett mindez! Most ne vizsgáljuk a halálozási statisztikákat! Felejtjük el, hogy e folyamattal párhuzamosan az érintett lakosság körében ötszörösére emelkedett a rákos megbetegedések száma! Maradjunk csak az energiánál és hallgassunk a józan eszünkre. Mi járunk jól, ha valaminek a duplájáért tizenhatszor annyit fizetünk, mint korábban a mainak feléért? Ha nem energiáról, pénzről lenne szó, mindez azt jelentené, egy egységnyi búzáért ma egy forintot fizetünk, aztán korszerűsítünk és ugyanannyi területről kétegységnyi búzát takarítunk be. De most már tizenhat forintba kerül egy egységnyi termény. Rendben van ez így?

Az olcsó energia vitt bennünket zsákutcába. Az olcsó energia hitette el velünk, hogy megéri tizenhatszor annyit befektetni belőle csak azért, hogy kétszer, háromszor annyit termelhessünk. Az olcsó energia, mely meghatározott egy korszakot, de ez a korszak itt ért véget a peremvidéken. Mert azt egyelőre nem lehet látni, mi lesz, de azt pontosan lehet tudni, mi nem: olcsó energia. Minden egyre többbe és többbe kerül. A föld már nem táplál, totális háborút folytatunk ellené. Nem kíméljük sem a rögöt, sem magunkat. Vegyi fegyvereket is bevetünk. A pun háborúig az ellenség földjét sem mérgezte az ember. Ma eszement hóbortoktól megrészesülten egyre vadabb és vadabb mérget szór ki a sajátjára. Egészen addig, amíg van rá energiája, amíg az olajnak megfizethető marad az ára. Ha kiesik a kezünkéből a gép, semmink sem marad, s mi magunk is elveszünk.

A peremvidék ködébe burkolózva az ember ideig-óráig elhessegetheti a rémképeket. De hamarosan szél támad, jókora vihar. Akkor majd eloszlik a köd, s szemünkről is leesik a hályog. Látni fogjuk, hova jutottunk, s tudni, honnan kell majd újra kezdenünk. Mert egy zsákutcából